

TURISTIK BOZOR TUSHUNCHASI VA VAZIFALARI

Uralov Shoxruxbek Asqaraliyevich
SamISI Turizm kafedrası assistenti
Usmonqulov Samandar Nasiriloyevich
samandarusmonqulov983@gmail.com

Iqtisodiyot va servis institute

Annotatsiya Ushbu ilmiy maqolada turistik bozorning iqtisodiy kategoriya sifatidagi mohiyati, tarkibiy tuzilishi, asosiy vazifalari va O'zbekiston sharoitidagi rivojlanish xususiyatlari kompleks tarzda o'rganiladi. Tadqiqot xalqaro va mahalliy olimlarning nazariy qarashlarini qiyosiy tahlil qilish, statistik ma'lumotlarni umumlashtirish va turistik bozor sub'ektlarining o'zaro munosabatlarini tizimli baholash asosida qurilgan. Maqolada O'zbekiston turistik bozorini rivojlantirish bo'yicha aniq ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: turistik bozor, turizm, talab va taklif, turistik mahsulot, bozor sub'ektlari, bozor vazifalari, turistik infratuzilma, O'zbekiston turizm bozori, raqobat, segmentatsiya.

KIRISH

Bozor iqtisodiyoti sharoitida turizm iqtisodiy munosabatlarning o'ziga xos va murakkab tarmog'ini tashkil etadi. Turistik bozor — bu turli davlat va mintaqalarda sayyohlik xizmatlariga bo'lgan talab va taklifni muvofiqlashtiradigan, millionlab iste'molchilar va minglab xizmat ko'rsatuvchilar o'rtasidagi almashish mexanizmi. Jahon turizm tashkiloti (UNWTO) 2024 yilgi ma'lumotlariga ko'ra, global turistik bozorning hajmi 1,9 trillion AQSh dollaridan ortiq bo'lib, u jahon savdosining eng yirik tarmoqlaridan biriga aylangan. O'zbekiston Respublikasi 2030 yilgacha turistik daromadlarni 5 mlrd. dollarga yetkazish maqsadini belgilab, turistik bozorni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratmoqda. 2023 yilda O'zbekistonga 6,7 mln. xorijiy turist tashrif buyurib, turizm daromadlari 1,68 mlrd. dollarni tashkil etdi. Bu ko'rsatkichlar o'sish dinamikasiga ega bo'lsa-da, bozorning to'liq salohiyati hanuz ro'yobga chiqarilmagan.

Tadqiqotning dolzarbligi: Turistik bozorning tushunchasi, tarkibi va vazifalari aniq belgilanmasa, samarali davlat siyosatini shakllantirib, xususiy sektor investitsiyalarini yo'naltirish va bozor ishtirokchilarini samarali muvofiqlashtirishning iloji yo'q. Shu sababli ushbu masalaning ilmiy jihatdan o'rganilishi ham nazariy, ham amaliy ahamiyat kasb etadi.

Maqsad: turistik bozor tushunchasini ilmiy jihatdan tahlil qilish, uning asosiy vazifalarini tizimlashtirish hamda O'zbekiston turistik bozorining hozirgi holatini baholash.

METODOLOGIYA

Tadqiqot quyidagi ilmiy usullar majmuasiga asoslanadi:

Abstrakt-mantiqiy tahlil — turistik bozor tushunchasini nazariy jihatdan o'rganish va umumlashtirish;

Qiyosiy tahlil — xalqaro va mahalliy mualliflarning turistik bozorga bergan ta'riflarini solishtirish;

Statistik va grafik tahlil — O'zbekiston va jahon turizm bozori ko'rsatkichlarini tahlil qilish;

Tizimli yondashuv — turistik bozorni o'zaro bog'liq elementlar tizimi sifatida o'rganish;

Induktiv-deduktiv usul — xususiy faktlardan umumiy qonuniyatlarni aniqlash.

Ma'lumot manbalari sifatida UNWTO, WTTC, O'zbekiston Davlat statistika qo'mitasi, Turizm va sport vazirligi hisobotlari, shuningdek Scopus va Web of Science bazalaridagi 2015–2024 yillar davomida chop etilgan xalqaro ilmiy maqolalar qo'llanildi.

TADQIQOT NATIJALARI

Iqtisodiy nazariyada "bozor" tushunchasi xaridor va sotuvchilarning tovar va xizmatlar almashinuvi yuz beradigan muassasa yoki mexanizm sifatida ta'riflanadi (A. Marshall, 1890). Turistik bozor esa ushbu umumiy tushunchaning o'ziga xos shakli bo'lib, undagi almashinuv ob'ekti turistik mahsulot va xizmatlardir. Turli mualliflar turistik bozorga turlicha ta'rif beradi. Rossiyalik turizm iqtisodchisi A. Alexandrova (2010) turistik

bozorni "turistik talabni turli sub'ektlarning turizm bo'yicha xizmatlari orqali qondirish mexanizmi" deb belgilaydi. Nemis olimi C. Kaspar (1991) esa turistik bozorni "turistik xizmatlar sohasida xaridor va sotuvchilar uchrashuvining iqtisodiy joyi" sifatida ta'riflaydi. O'zbekiston qonunchiligida ("Turizm to'g'risida"gi Qonun, 2019-yil tahriri) turistik bozor tushunchasiga alohida ta'rif berilmagan, u turizm faoliyati va turistik xizmatlar orqali yoritiladi. Bizning tadqiqotimiz turistik bozorni quyidagicha ta'riflashni taklif etadi:

Turistik bozor — turistik mahsulot va xizmatlarni ishlab chiqaruvchilar, vositachilar va iste'molchilar o'rtasidagi iqtisodiy munosabatlar tizimi bo'lib, talab va taklif muvozanati orqali turistik mahsulotni narxlash, taqsimlash va iste'mol qilishni ta'minlaydigan mexanizmdir.

1-jadval. Turistik bozor tushunchasiga berilgan asosiy ta'riflarning qiyosiy tahlili

Muallif / Manba	Yil	Ta'rifning asosi	O'ziga xos jihati
C. Kaspar (Germaniya)	1991	Geografik- iqtisodiy joy	Xaridor-sotuvchi uchrashuvi
A. Alexandrova (Rossiya)	2010	Talab qondirish mexanizmi	Sub'ektlar faoliyati
F. Kotler va boshq.	2017	Marketing tizimi	Bozor segmentatsiyasi
UNWTO	2020	Xalqaro statistika asosi	Turist xarajatlari mezoni
O'z.R. Qonuni	2019	Xizmatlar ko'rsatish	Huquqiy me'yor
Usmonqulov S. (taklif)	2024	Iqtisodiy munosabatlar tizimi	Kompleks yondashuv

Manba: Muallif tomonidan adabiyotlar asosida tuzilgan, 2024

Turistik bozor bir necha o'zaro bog'liq elementlardan iborat yaxlit tizimni tashkil etadi.

Tizimli tahlil asosida turistik bozorning quyidagi asosiy tarkibiy qismlari ajratiladi:

Turistik talab — iste'molchilarning (turistlarning) bozorda taklif etilayotgan turistik mahsulotga bo'lgan to'lov qobiliyatli ehtiyoji;

Turistik taklif — turizm korxonalarini va tashkilotlari tomonidan bozorga chiqarilgan turistik mahsulot va xizmatlar majmui;

Bozor narxi — talab va taklif muvozanati asosida shakllanadigan turistik mahsulot va xizmatlar qiymati;

Bozor sub'ektlari — turistlar, turoperatorlar, turistik agentliklar, mehmonxonalar, transport kompaniyalari, davlat organlari;

Bozor infratuzilmasi — transport, aloqa, moliya va boshqa yordamchi tizimlar;

Bozor muhiti — raqobat, me'yoriy-huquqiy tartibga solish, makroiqtisodiy omillar.

2-jadval. Turistik bozorning asosiy sub'ektlari va ularning vazifalari

Sub'ekt	Roli	Asosiy vazifasi	O'zbekistondagi misol
Turoperatorlar	Mahsulot yaratuvchi	Turistik paket ishlab chiqarish	Zamin Travel, Advantour
Turistik agentliklar	Vositachi-sotuvchi	Turoperator mahsulotini sotish	5 000+ agentlik
Mehmonxonalar	Xizmat ko'rsatuvchi	Joy va ovqatlanish ta'minlash	Hyatt, Wyndham, Silk Road
Transport kompaniyalari	Xizmat ko'rsatuvchi	Turistlarni tashish	O'zbekiston Havo Yo'llari
Davlat organlari	Tartibga soluvchi	Litsenziya, standart, nazorat	Turizm va Sport vazirligi

Sub'ekt	Roli	Asosiy vazifasi	O'zbekistondagi misol
Turistlar	Iste'molchi	Xizmat sotib olish va iste'mol	Mahalliy va xorijiy turistlar

Manba: Muallif tomonidan tuzilgan, 2024

Turistik bozor xo'jalik hayotida quyidagi muhim iqtisodiy va ijtimoiy vazifalarni bajaradi:

1) Axborot-baho berish vazifasi:

Turistik bozor xizmat ko'rsatuvchilar va iste'molchilarga narxlar, xizmat sifati va mavjud takliflar haqida zaruriy axborot yetkazib beradi. Narx mexanizmi orqali bozor resurslarni samarali taqsimlash imkonini yaratadi.

2) Talab va taklifni muvozanatlash vazifasi:

Turistik bozor mexanizmi orqali turistik mahsulotga bo'lgan talab va uning taklifi muvozanat holatiga keltiriladi. Mavsum oxirida narxlarning pasayishi, offseason davrida chegirmalar — bular bozorning muvozanatlash mexanizmidir.

3) Tartibga solish va taqsimlash vazifasi:

Bozor raqobat orqali samarali va sifatli xizmat ko'rsatuvchilarni rag'batlantiradi, sifatsizlarni siqib chiqaradi. Turistik oqimlar va daromadlarning mintaqalar va mamlakatlar o'rtasida taqsimlanishi bozor mexanizmi orqali amalga oshadi.

4) Rag'batlantirish va innovatsion vazifa:

Raqobat muhiti turizm korxonalarini yangi mahsulotlar, xizmatlar va texnologiyalar joriy etishga undaydi. Raqamli platforma, onlayn bron qilish tizimlari, sun'iy intellekt asosida marshrut tavsiyalari — bularning barchasi turistik bozorning rag'batlantiruvchi vazifasining natijasidir.

5) Ijtimoiy-madaniy vazifa:

Turistik bozor xalqlar o'rtasidagi madaniy almashinuvni ta'minlab, o'zaro tushunish va tolerantlikni rivojlantiradi. Bu vazifa turizmdagi boshqa tarmoqlardan tubdan farq qiluvchi xususiyatidir.

O'zbekiston turistik bozori so'nggi yillarda tez sur'atlar bilan o'sib, mintaqaviy yetakchi pozitsiyalarni egallashga intilmoqda. Quyidagi jadval asosiy ko'rsatkichlarning dinamikasini aks ettiradi:

3-jadval. O'zbekiston turistik bozorining asosiy ko'rsatkichlari (2019–2023)

Ko'rsatkich	2019	2020	2021	2022	2023
Xorijiy turistlar, mln. kishi	6,7	1,4	1,5	3,7	6,7
Turizm daromadi, mln. \$	1 740	380	430	980	1 680
Turoperatorlar soni	1 150	980	1 020	1 210	1 450
Turistik agentliklar soni	3 200	2 800	2 900	3 800	5 100
Mehmonxonalar soni	890	820	850	1 020	1 280
Bandlik (ming kishi)	430	310	340	410	520

Manba: O'zbekiston Davlat statistika qo'mitasi va Turizm va Sport vazirligi, 2024

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, O'zbekiston turistik bozori COVID-19 pandemiyasidan keyingi tiklanish bosqichini muvaffaqiyatli yakunlab, 2023 yilda 2019 yil ko'rsatkichlariga erishdi. Ayniqsa turistik agentliklar soni 2020–2023 yillarda 82 foizga oshib, bozorning kuchli kengayish dinamikasini ko'rsatmoqda.

Zamonaviy turistik bozor bir xil emas — u turli mezonlar asosida segmentlarga bo'linadi. Segmentatsiya bozor ishtirokchilariga o'z maqsadli auditoriyasini aniqroq belgilash va marketing strategiyasini to'g'ri tuzish imkonini beradi:

Geografik segmentatsiya: ichki turizm, kiruvchi turizm, chiquvchi turizm;

Demografik segmentatsiya: yosh (yoshlar, o'rta yosh, keksalar), jins, oilaviy ahvol;

Psixografik segmentatsiya: luksus, o'rta sinf, byudjet turistlari;

Xulq-atvor segmentatsiyasi: birinchi bor tashrif buyuruvchilar, qayta keluvchilar, biznes-turistlar;

Maqsad bo'yicha segmentatsiya: madaniy, dam olish, ziyorat, sog'liqni saqlash, MICE turizmi. O'zbekistonda kiruvchi turizm segmentida Yevropa (34%), MDH (28%), Osiyo (24%) va boshqa mintaqalar (14%) turistlari ustunlik qilmoqda (Turizm va Sport vazirligi, 2023).

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalariga ko'ra, O'zbekiston turistik bozori bir qator tizimli muammolarga duch kelmoqda. Birinchidan, talab va taklif o'rtasidagi mavsumiy tafovut katta — turistlarning 68 foizi aprel-sentyabr oylarida tashrif buyuradi, bu esa yil bo'yi barqaror ish yuritishni qiyinlashtiradi. Ikkinchidan, mehmonxona fondining sifat tarkibi yaxshilangan bo'lsa-da, 4-5 yulduzli mehmonxonalar hali ham yetishmaydi. Uchinchidan, turistik bozorning raqamli infratuzilmasi hali to'liq shakllanmagan: onlayn to'lovlar, raqamli sertifikatlar va elektronik viza tizimlari rivojlanish bosqichida. To'rtinchidan, bozordagi raqobat sog'lom bo'lsa-da, ba'zi segmentlarda monopollashuv tendensiyasi kuzatilmoqda. Xalqaro amaliyotda turistik bozorni rivojlantirish turli modellarga asoslanadi. Turkiya modeli — kuchli davlat qo'llab-quvvatlash va massiv ommaviy turizm; Ispaniya modeli — brendlash va sifat nazoratiga urg'u; Tayland modeli — arzon narxlar va xilma-xil mahsulot; Singapur modeli — MICE turizmi va yuqori qo'shimcha qiymat yaratish. O'zbekiston uchun eng maqbul yo'nalish — tarixiy-madaniy merosni asrab-avaylab, yuqori qo'shimcha qiymatli turizm mahsulotlarini yaratuvchi "Ispaniya-Singapur" gibrid modeli deb baholash mumkin. Bu model turistik bozorning rentabelligini oshirish bilan birga, tarixiy merosni muhofaza qilishni ham ta'minlaydi.

XULOSA

Ushbu tadqiqot natijasida quyidagi asosiy ilmiy xulosalar shakllandi:

Turistik bozor — talab, taklif, narx va bozor sub'ektlari o'rtasidagi murakkab iqtisodiy munosabatlar tizimi bo'lib, u bir vaqtning o'zida bir necha muhim vazifani — axborot-

baho berish, muvozanatlash, tartibga solish, rag'batlantirish va ijtimoiy-madaniy vazifalarni bajaradi;

Turistik bozorning an'anaviy ta'riflaridan farqli o'laroq, zamonaviy yondashuv bozorni nafaqat geografik joy, balki raqamli platformalar va global tarmoqlar orqali ham faoliyat yurituvchi dinamik tizim sifatida ko'rishni talab etadi;

O'zbekiston turistik bozori 2017 yildan boshlab jadal rivojlanib, 2023 yilda 6,7 mln. xorijiy turist va 1,68 mlrd. dollar daromad bilan rekord ko'rsatkichlarga erishdi; biroq mavsumiylik, raqamli infratuzilma yetishmasligi va kadrlar muammolari bozorning to'liq salohiyatini cheklaydi;

O'zbekiston turistik bozorini yanada rivojlantirish uchun segmentatsiyani chuqurlashtirish, raqamli platforma va sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy etish, yil bo'yi barqaror talab yaratuvchi mahsulotlarni rivojlantirish zarur;

"Turizm to'g'risida"gi milliy qonunchilikda turistik bozor tushunchasini alohida huquqiy kategoriya sifatida belgilash va uning tartibga solinishi mexanizmlarini aniqlashtirish maqsadga muvofiqdir.

Keyingi tadqiqotlar uchun yo'nalish: O'zbekiston turistik bozorida talab elastikligi koeffitsiyentini hisoblash, raqamli marketing kanallarining turistik talabga ta'sirini baholash va alohida mintaqaviy turistik bozorlarning qiyosiy tahlilini amalga oshirish keyingi ilmiy ishlarning ustuvor yo'nalishi bo'lishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining "Turizm to'g'risida"gi Qonuni. 20.08.1999-yil, 843-I-son (2019-yil yangi tahrirda). – Toshkent: O'zR Oliy Majlisi, 2019.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 3-fevraldagi PF-60-sonli "O'zbekiston Respublikasini 2022–2026-yillarda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish strategiyasi" to'g'risidagi Farmoni. – Toshkent, 2022.
3. UNWTO. World Tourism Barometer. Vol. 22. – Madrid: World Tourism Organization, 2024. – 60 p.

4. WTTC. Travel & Tourism Economic Impact 2023: Global Economic Impact & Trends. – London, 2023. – 42 p.
5. Kaspar C. Die Tourismuslehre im Grundriss. – Bern: Paul Haupt, 1991. – 298 S.
6. Alexandrova A.Yu. Mezhdunarodnyy turizm. – Moskva: Knorus, 2010. – 464 s.
7. Kotler Ph., Bowen J., Makens J., Baloglu S. Marketing for Hospitality and Tourism. 7th ed. – New York: Pearson, 2017. – 752 p.
8. Tursunov B.A., Haydarov N.X. Turizm iqtisodiyoti: darslik. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2022. – 320 b.
9. Nazarov A.S. O'zbekiston turistik bozorining zamonaviy holati va rivojlanish istiqbollari // Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil. – 2023. – №2. – B. 76–89.
10. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. Turizm statistikasi bo'yicha ma'lumotlar, 2019–2023. – URL: <https://stat.uz/tourism> (murojaat qilingan: mart 2024).